

БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ

БРОЙ 1, 2023

BULGARIAN JOURNAL OF EDUCATION

VOLUME 1, 2023

ПЪРВОТО ОТ „ЖИВИТЕ ЧОВЕШКИ СЪКРОВИЩА“

ПЕНКА ЦОНЕВА, ДАРИЯ КОВАЧЕВА, БОРЯНА ПЕЙЧЕВА

Penka Tsoneva, Daria Kovacheva, Boryana Peycheva THE FIRST OF THE "LIVING HUMAN TREASURES"

Резюме. Изследването е по изследователски проект към СУ „Св. Климент Охридски“, финансиран целево от държавния бюджет за 2023 г.

През 78-годишното си съществуване ЮНЕСКО извежда в един от приоритетите на културната си политика опазването на живото наследство на човечеството. Конвенцията на международната организация за опазването на нематериалното културно наследство (2003) влиза в сила за страната ни от април 2006 г. Българският опит в прилагането на Конвенцията е пряко свързан с изграждането на Националната система „Живи човешки съкровища – България“ като източник на идентичност и устойчиво културно развитие. Така в съвременните национални културни политики на България устойчиво заляга изследването на народното читалище като институция, участваща в процеса по съхраняването на живото наследство на България.

Открояването на актуалното състояние и място на читалищното образование като разновидност на неформалното образование в процеса по опазване на нематериалното културно наследство се осмисля в пълнота, ако се идентифицират корените. Генезисът ни връща 167 години назад във

времето, когато любородни търговци – Григор Начович, Александър Шишманов, Димитър Начович, Яни Станчов и др., заедно със свищовските патриоти – будители и граждани, основават на 30 януари 1856 г. първата самодейна местна културно-просветна организация – Свищовското читалище, преименувано през 1904 г. в НЧ „Еленка и Кирил Д. Аврамови“.

Ключови думи: първо народно читалище, Свищов, Българско възрождане, съдържателна насоченост и форми на читалищно образование.

Summary. The research is based on a research project at the "St. Kliment Ohridski", financed specifically from the state budget of 2023.

During its 78 years of existence, UNESCO has made the preservation of the living heritage of humanity one of the priorities of its cultural policy. The Convention of the International Organization for the Protection of the Intangible Cultural Heritage of 2003 entered into force for our country in April 2006. The Bulgarian experience in the implementation of the Convention is directly related to the construction of the National System "Living Human Treasures - Bulgaria" as a source of identity and sustainable cultural development. Thus, in the modern national cultural policies of Bulgaria, the study of the national community center as the institution participating in the process of preserving Bulgaria's living heritage is firmly established.

Highlighting the current state and place of community education as a variety of non-formal education in the process of protecting the intangible cultural heritage is fully understood if the roots are identified. The genesis takes us back 167 years to the time when Luborod merchants - Grigor Nachovich, Alexander Shishmanov, Dimitar Nachovich, Yani Stanchov, etc., together with Svishtov patriots - revivalists and citizens, founded on January 30, 1856 the first self-made local cultural and educational organization - the Svishtov community center, renamed in 1904 to the "Elenka and Kiril D. Avramovi" elementary school.

Keywords: first community center, Svishtov, Bulgarian revival, content orientation and forms of community center education.

Предговор

Целта на изследването е генериране на научнообоснован отговор относно причините и условията за възникване на първото българско читалище, съдържателната насоченост и форми на осъществяването от него образование.

За осъществяване на целта на историко-педагогическото проучване приоритетно се използват аналитико-синтетичният, документалният, биографичният, фактографският, херменевтичният и хронологическият метод. Проучването се базира върху широка изворова база, включваща архивни единици от фондовете на БИА на Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“, автентични ръкописни документи на НЧ „Еленка и Кирил Д. Аврамови“, гр. Свищов, и публикации във възрожденския периодичен печат. Изворите са безпристрастни свидетели на акта по основополагане на първата българска културна институция с ярко изразени образователни функции в условията на късното Българско възраждане.

Механизъм на възникване. Пионери на читалищното дело

Възникването на една от първите български граждански структури в новата ни история е пряко свързано със стопанския и културен напредък на селищата по българските земи през Българското възраждане. Дунавско селище с развити търговски връзки по българските земи, в Европа, Русия и Индия е град Свищов. Именно любородни свищовски търговци, заедно с местни будители и граждани, основават на 30 януари 1856 г. „едно Българско читалище, гдето ще бъде библиотека и музеом“, и където ще „поканят и другите младежи, искрени чада отечества на това душеполезно

и похвално дело“ (Учредителен протокол: л. 59 и л. 60). Сред тях са учителите Емануил Васкидович (1795-1875), дарил от библиотеката си 800 тома от различни класически писатели – „Елински, Гръцки, Славенски Сръбски и на разни други язици“, и Георги Владикин, дарил 300 гроша, училищният попечител и касиер на училищното настоятелство Димитрий Начович, дарил 3000 гроша и в чийто дом се учредява читалището, Христаки Филчов, Йоанн Д. Станчович, Йонн Бужинов, дарили съответно 1500, 3000 и 4000 гроша, и още 36 души (пак там). Седем дни по-рано 42-та членове-основатели на първото читалище по българските земи правят своите парични дарения, чиято сума възлиза на 37 359 гроша. (Тефтер за събиране на средства. – Арх. 6 I / 1).

Още с възникването си Свищовското читалище заявява своята собствена мисия. Тя е полифункционална и включва опознаването, съхраняването и препредаването на голяма част от традиционните културни ценности на градската общност, както и подпомагането на новобългарските училища, образованието в извънучилищна среда и самообразованието на гражданите в откритата и ускорено развиваща своя книжен фонд читалищна библиотека.

Причинна обусловеност

Комплекс от вътрешни и външни причини обуславят възникването на тази оригинална, самобитна, местна структура за културно-просветно развитие на българския народ.

Сред тях са последиците от Кримската война (1853-1856), която е един от ключовете към пробуждането. Донесла сериозни щети, войната развива амбициите на народа за национално освобождение, от една страна. От друга страна, в резултат на войната се засилва зависимостта на Османската империя от европейските държави, което води до разширяване на търговията на българските търговци по р. Дунав и до разширяване

дейността на еснафските сдружения. Стопанският подем има за следствие увеличаване на заделените средства за народна просвета и култура.

Причина с външен характер е влиянието на идеите на Френската буржоазнодемократична революция върху прогресивната българска интелигенция, ускорила откриването на нови форми за културна и революционна дейност.

Съществена причина от вътрешен характер е участието на изтъкнати дейци на националната ни революция в търсенето на нови форми на борба за политическо освобождение. Сред тях е Георги С. Раковски (1821-1867), чието пребиваване в град Свищов оказва силно въздействие върху жителите на града и дава подтик за възникването на масовата културно-просветна организация в полето на национално-освободителното движение. Нещо повече. Някои изследователи дори считат, че „първото българско читалище е рожба на непосредственото взаимно влияние между Раковски и неговите будни и родолюбиви свищовски приятели“ (Казански, Р., 1958:151).

Съществена е подкрепата за читалищната институция и от други двама водачи на националната ни революция – Васил Левски (1837-1873) и Любен Каравелов (1834-1879). Предвид приобщаващата функция на читалищата, свързана с обединяване на различни социални слоеве родолюбиви българи, Апостолът на свободата препоръчва създаването на местните революционните комитети да се предхожда от основаването на читалища, които ще съдействат за привличане на нови комитетски дейци. За развитието на читалищната мрежа и снабдяването на читалищните библиотеки с книги и периодични издания, както и за популяризиране на читалищната културно-просветна дейност на страниците на възрожденския печат – в. „Свобода“ (1869 – 1872) и в. „Независимост“ (1873 – 1874), съществен е и приносът на Любен Каравелов.

Друга съществена причина от вътрешен характер е разгръщането на движението за новобългарско образование. Привлечените учители с помощта на свищовските търговци за елиногръцкото училище (1815) – Емануил Васкидович, „славеноелинско“ училище (1831) – Христати Павлович (1804-1848), новото класно училище (1846) – Христати Павлович и Тодор Хрулев (1821-1865), са сред видните възрожденски учители, книжовници и родолюбци. Учителите в новобългарските светски взаимни и класни, мъжки и девически училища в Свищов, Лом и Шумен са сред първите учредители на самодейната гражданска културно-просветна организация. Това са Емануил Васкидович, Георги Владикин, Кръстьо Пищурка, Сава Доброплодни и др.

Независимо от влиянието на вътрешните и външни фактори върху създаването на самодейната народна културно-просветна организация по своята съдържателна насоченост на дейността си тя е оригинално творение на потребностите на Възрожденската епоха, рожба на българския творчески дух.

Образователна дейност на първото българско читалище – съдържателна насоченост и форми

Безспорен факт е, че още в зората на своето възникване читалищното дело развива значителна народнополезна дейност. Първото българско читалище в периода 1856-1860 г. „помага на училищата, издава учебник, отваря библиотека, урежда сказки, а с негова помощ Д. Павлович е изпратен да учи във Виена” (Джамбазки., Х., 1958: 27). В обобщен план измеренията на неговата образователна дейност са най-малко три.

Първо, читалищното образование и неговата съдържателна насоченост са регламентирани още в първите читалищни устави и закони. Учредителите на Свищовското читалище, след като избират неговото настоятелство с председател Александри Е. Шишманова и членове –

Йоанн Д. Станчович, Апостол Конкович, Сотир Екъномов, Цвятко Радославович, Йоан Бужинович, Костаки Г. Аврамович и Емануил Васкидович /нагледник/, изработват и първия му устав със заглавие „№ 1 Закони. Народного българского читалища“. Сред регламентираниите статут и функции на попечителите се дава приоритет на народното образование – „Всякий от членовете да си дава мислите за каква да е причина, но да има отпреде си за основание народното просвещение“. Същевременно се урежда и промяна в регулярните заседания на попечителството следствие от „важни потреби, относящиися за развитието на народного образования“ (чл. III). Предимството на образователната функция на самодейната местна културно-просветна организация личи и от предназначението на двете кондики, в едната от които се записват даренията на „любители на народното развитие на образоваността“. Нещо повече. Последният член на устава (чл. XXII) ясно идентифицира подчинеността на останалите членове на основната и двуединна цел на читалището: „доброто на отечеството“ и „народното развитие в образоваността“ (№ 1 Закони. Народного българского читалища Л. 1-3. –чл. чл. III, V, XIX, XXII).

Второ, вътрешнонормативното уреждане на просветната функция на първите народни читалища е базата, върху се рязгръща многопластова и разнообразна образователна дейност, обобщена в реторичния въпрос на Лазар Йовчев (Екзарх Йосиф): „Предполагамъ, че съществуващите до сега стотина читалища, сполучяха въ растоянїе на десять годинъ да отворятъ въ сто българскы села по едно взаимно училище, или само че сполучяха да настанятъ въ такива сто села по единъ началенъ учитель, и че въ тыя 100 началны училища или подъ тыя 100 началны учители ся научяха въ десетгодишнїето време само по 100 деца да четатъ и да пишатъ, читалищата не щяха ли съ този начинъ да просветятъ 10,000 българчета въ матернїя си язык, и това неще ли е една огромна полза за народното ни просвещенїе?“ (Йовчевъ, Л., 1871: 514). Реторичен въпрос, защото още в

зората си генерираното образование в първата читалищна организация покрива това измерение.

Още с първите си стъпки Свищовското читалище развива голяма народнополезна дейност в тази насока. С цел масово ограмотяване на местните жители читалищното настоятелство урежда неделни училища за неуспелите да се научат на четене и писане. В този вид училища читалището работи чрез сказки и беседи, повечето от които са с характер на уроци, преподавани от учители и будни граждани.

С цел удовлетворяване нарасналите духовни нужди и любознателност на гражданите се открива допълнителен читалищен салон в Долна махала, където се държат популярни сказки и беседи. В двата читалищни клона на Свищов периодически се организират популярни сказки с поучителен характер, за отпечатването на които в края на годината настоятелството набира средства. Сред тях са беседите на завърналия се през 1866 г. в Свищов и оглавил читалищното настоятелство художник Николай Павлович относно влиянието на различните видове изкуства върху артистичното възпитание на народа, на отбилия се на път за Цариград Екзарх Антим I и др.

Трето, библиотечното образование и самообразование е изначално. Първата организация поставя на старта си уреждането на читалищна библиотека. В кредото на основателите на Свищовското читалище, обобщено от Васил Манчов в четири програмни задачи, на първо място е поставено създаването на читалищна библиотека, набавяща книги, вестници и списания на 7 езика (български, руски, френски, немски, гръцки, сръбски и румънски) (Манчов, В., 1879). Книжният фонд, поместен в двете стаи на Преображенското училище, нараства от даренията на свищовци, на Сръбското книжовно дружество, изпратило през ноември 1856 г. отбрани сръбски книги, от сливането на училищната и читалищната библиотека. Колекцията, за чийто подбор се грижи

специално създадена комисия, включва почти всички издавани към момента на български език вестници (общо 32 на български и чужди езици) и книги, 50 ръкописа и др. Вниманието към печатното слово е засвидетелствано още с първия печат на читалището – разтворена книга със запален над нея факел.

Заклучение

Първото читалище по българските земи е не само доброволно гражданско сдружение в контекста на националната консолидация и формирането на българската нация, но и модерна българска общност с многообразни културно-просветни функции, генериращи особен вид образование.

Неговите първи актове и организираната върху тях многостранна просветна дейност се фокусират в ограмотяване на невладеещите четмо и писмо българи и в издигане на образователното и културно равнище на жителите на Свищов посредством характерните за възрожденската епоха форми. Сред тях са груповото обсъждане на обществено-политически въпроси и новини в библиотечни условия под ръководството на учители от местните новобългарски училища, библиотечно самообразование от постепенно обогатяващия се книжовен фонд, неделни училища, публични сказки и беседи, вечеринки, театрални представления и съвместни инициативи с появилите се една година по-късно женски просветни дружества и други структури за извънучилищно образование. Така първото народно читалище по българските земи още в първите години на своето съществуване се утвърждава в културно-просветен център, подпомагащ новобългарските училища в града и с присъщите си форми за масова просвета и ограмотяване на жителите на Свищов в извънучилищна среда поставя началото на т. нар. „второ“ или „другото училище“ в българската образователна традиция. Поставя и още едно начало,

изразено с терминологията и в контекста на Конвенцията на ЮНЕСКО за нематериалното културно наследство (2003) – на живите човешки съкровища в българската културна традиция.

Използвани извори и литературни източници

- № 1 Законы. Народного болгарского читалища Л. 1-3. – НБКМ БИА, I Б 1882/ 52, чл. чл. III, V, XIX, XXII. // № 1 Zakony. Narodnogo bolgarskogo chitalishta L. 1-3. – NBKM BIA, I B 1882/ 52, chl. chl. III, V, XIX, XXII.
- Джамбазки, Хр. (1958) Основаване на първото българско читалище и неговата дейност до Освобождението. – В: Сто години народно читалище Свищов 1856-1956. Свищов, 109-115. // Dzhambazki, Hr. (1958) Osnovavane na parvoto balgarsko chitalishte i negovata deynost do Osvobozhdenieto. – V: Sto godini narodno chitalishte Svishtov 1856-1956. Svishtov, 109-115.
- Йовчевъ, Л. (1871) За ползыте отъ Читалищата. – Читалище, кн. 17, 514-528. // Yovcheva, L. (1871) Za polzyte ota Chitalishtata. – Chitalishte, kn. 17, 514-528.
- Казански., Р. (1958) Раковски и първото българско читалище. – В: Сто години народно читалище Свищов 1856-1956. Свищов. // Kazanski., R. (1958) Rakovski i parvoto balgarsko chitalishte. – V: Sto godini narodno chitalishte Svishtov 1856-1956. Svishtov.
- Манчов, В. (1879) Няколко думи за Свищовското читалище. – Дунавска зора, 17, 1879. // Manchov, V. (1879) Nyakolko dumi za Svishtovskoto chitalishte. – Dunavska zora, 17, 1879.
- Тефтер за събиране на средства. Архив на Читалище Еленка и Кирил Д. Аврамови. Свищов. – Арх. 6 I / 1. // Tefter za sabirane na sredstva. Arhiv na Chitalishte Elenka i Kiril D. Avramovi. Svishtov. – Arh. 6 I / 1.
- Учредителен протокол.–В: Всеобщий кондик Славяноболгарского училища Божественного Преображение. НБКМ-БИА, кол. 25, а. е. 136, л. 59 и л. 60. // Uchreditelen protokol.–V: Vseobshtiy kondik Slavyanobolgarskogo

uchilishta Vozhestvenogo Preobrazhenie. NBKM-BIA, kol. 25, a. e. 136, l. 59 i l. 60.

Проф. дпн Пенка Ненова Цонева – преподавател във Факултета по педагогика при СУ „Св. Климент Охридски“ и ръководител на тематичен изследователски проект към СУ „Св. Климент Охридски“, финансиран целево от държавния бюджет на 2023 г., e-mail: p.tsoneva@fp.uni-sofia.bg

Дария Стефанова Ковачева – студент във Факултет по педагогика, I-ви курс, сп. *Неформално образование*, редовно обучение, член на екип на тематичен изследователски проект към СУ „Св. Климент Охридски“, финансиран целево от държавния бюджет на 2023 г., e-mail: daria.kovacheva@gmail.com

Боряна Димова Пейчева – студент от във Факултет по педагогика, I-ви курс, сп. *Неформално образование*, редовно обучение, член на екип на тематичен изследователски проект към СУ „Св. Климент Охридски“, финансиран целево от държавния бюджет на 2023 г., e-mail: dimovaborjana87@gmail.com